

stal rozvoj v chirurgii, praktickej medicíne, epidemiológii, patológii, psychiatrii a pôrodníctve. Medicína vo svete získavala kontúry vedy. Opúšťali sa stredoveké pohľady na telo a v niektorých krajinách strácala cirkev svoje dominantné postavenie pri kontrole liečby.²

Práve v pôrodníctve je možné badať rozdielny vývoj v anglosaskom a kontinentálnom prostredí. V novovekom Anglicku a Amerike sa o pôrodníctvo vo väčšej miere zaujímajú muži. Už od roku 1670 sa v Anglicku a Holandsku používajú Chamberlenove pôrodnické kliešte, ktoré sa po roku 1730 začínajú používať i v širšom medicínskom prostredí.³ Rovnako veľký význam mal spis *A Treatise on the Theory and Practice of Midwifery* od Williama Smellieho, ktorý prvýkrát systematicky popísal používanie pôrodnických klieští.⁴ V 18. storočí vznikol aj významný anatomický atlas – *Anatomia Uteri Humani Gravidi Tabulis Illustrata* od Williama Huntnera, ktorý prináša 34 farebných vyobrazení anatomických zmien počas gravidity.⁵ Práve títo muži položili základ pre mužskú obdobu babice, ktorá sa v dobovej spisbe označuje ako *accoucheurs* (pôrodníci).⁶

V uhorskej časti habsburskej monarchie bola situácia s pôrodníctvom celkom iná. Lekárov bolo málo, rovnako pokrok v lekárskej vede nemal prostredie, kde by sa kultivoval. V Uhorsku na začiatku 18. storočia neexistovala ani na jednej z univerzít lekárska fakulta. Lekári chodievali študovať do zahraničia (Praha, Viedeň, Krakov). Krajina sa v 18. storočí spamätávala zo stavovských povstaní, ako aj z osmanského obliehania.⁷ Počas posledného stavovského povstania vypukla na území severovýchodného Uhorska veľká epidémia moru a neskôr aj iných chorôb (malária, dyzentéria).⁸ V roku 1738 bola v Uhorsku zriadená kráľovská zdravotnícka rada, ktorá centrálnne vydávala nariadenia týkajúce sa zdravotnej starostlivosti. V jej pôsobnosti bolo nielen zriaďovanie úradov a karanténnych staníc, ale aj dozor nad činnosťou lekárov, chirurgov, lekární a babíc.⁹

Práve činnosť babíc sa špecificky rozvíjala na území Uhorska. Traktáty venujúce sa pôrodníctvu vznikali až neskôr, rovnako nie je pravdepodobné, že by babice

² PORTER, ref. 1, s. 317, 330, 339; JUNAS, Ján – BOKESOVA-UHEROVÁ, Mária. Dejiny medicíny a zdravotníctva. Martin: Osveta, 1985, s. 412–413; TINKOVÁ, Daniela. Tělo, obraz duše. „Katechismy zdraví“ a dietetické príručky prelomu 18. a 19. stoloetia jako pramen k dějinám těla a tělesnosti. In LENDEROVÁ, Milena – HANULÍK, Vladan – TINKOVÁ, Daniela (eds). Dějiny těla. Prameny, koncepty, historiografie. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013, s. 118–119; ŠUŠKA, Pavel et al. Vybrané kapitoly z gynekologie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 9.

³ JUNAS – BOKESOVA-UHEROVÁ, ref. 2, s. 155–156; PORTER, ref. 1, s. 308.

⁴ SMELLIE, William. *A Treatise on the Theory and Practice of Midwifery*. London: Printed for D. Wilson, 1752.

⁵ HUNTER, William. *Anatomia uteri humani gravidi tabulis illustrata*. Birminghamiae: Excudebat Joannes Baskerville – Londini: Prostant apud S. Baker, T. Cadell, D. Wilson, T. Nichol, et J. Murray, 1774.

⁶ PORTER, ref. 1, s. 308.

⁷ HÁJEK, Zdeněk et al. *Porodnictví*. Praha: Grada, 2014, s. 1; ŠUŠKA, ref. 2, s. 9.

⁸ Державний архів Закарпатської області – ДАЗО (Štátny archív Zakarpatskej oblasti – ŠAZO) (ďalej ŠAZO), f. 4 Надзупан Ужанської жупи, м. Ужгород (Nadžupan Užskej stolice, mesto Užhorod) (ďalej 4)/2, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 1519, pag. 1; ŠAZO, f. 4/3, inv. č. 1016, pag 1–16; JUNAS – BOKESOVA-UHEROVÁ, ref. 2, s. 388.

⁹ JUNAS – BOKESOVA-UHEROVÁ, ref. 2, s. 413.

takéto texty aj čítali. Povolanie babice do 18. storočia nepodliehalo v Uhorsku štátnej kontrole. O babiciach sa zachovali len zmienky v mestských knihách, účtovných záznamoch či súdnych spisoch¹⁰, ktoré o nich nehovoria viac, len konštatujú existenciu tohto povolania. Po vzniku kráľovskej rady môžeme pozorovať prvé zmeny vo vzťahu k babiciam. Kráľovská rada ešte v 30. rokoch 18. storočia podriadila babice stoličnému lekárovi. Ten mal vykonávať školenia i skúšať babice, aby sa predišlo ich neodborným zásahom.¹¹ Vzdelávacie možnosti boli predsa len obmedzené. V priebehu 40. rokov vzniklo prostredie na školenie babíc, bolo však za hranicami Uhorska a finančné náklady vysoko prevyšovali finančné možnosti obyčajných žien. Preto naďalej boli babice vo výlučnej správe miestnych lekárov.¹² Hlavným poslaním babice bolo pomáhať dieťaťu na svet, ale našli sa aj také, ktoré vykonávali potraty. Táto činnosť nebola z pohľadu štátu žiaduca, lebo bola v rozpore so štátnym náboženstvom. Cirkev aj štát vyžadovali prísahu babice, že nebude vykonávať takúto činnosť.

V prostredí Užskej stolice¹³ sa nám zachovali prvé záznamy o babiciach z kanonických vizitácií. Prvé známe babice sa spomínajú vo vizitácii latinského biskupa z roku 1734.¹⁴ Problémom vizitačného protokolu je, že neurčuje presnú lokalizáciu babice podľa obcí, ale podľa farností. Vizitácia obsahuje dáta len k farnostiam Užhorod (Ужгород), Onokovce (Оноківці), Ratovce (Ратівці), Ruská, Pavlovce nad Uhom, Vojnatina, Darma (Сторожниця) a Senné. Preto sa dáta viažu len k približne polovici stolice. V týchto farnostiach pôsobilo iba deväť babíc. Vizitácia sa realizovala v čase platnosti šopronských článkov, no až tretinu babíc predstavovali ženy, ktoré vyznávali reformované náboženstvo. Šesť babíc bolo katolíčkami (2 grécky rítus v únii, 4 latinský rítus). Napriek tomu, že ide o obmedzené dáta, ponúkajú nám možnosť aspoň čiastočne pochopiť vtedajšiu sieť babíc. Pri mnohých bolo uvedené, že sú bez náležitého vzdelania.

Vizitácia vypovedá o povolani babice ako o málo rozšírenom a podliehajúcim štátnej i cirkevnej kontrole. Územné pôsobenie babice bolo rozsiahle, na každú babicu vychádzali viac ako tri dediny. Poplatky pre babicu nie sú známe. Záznamy o prísahách babíc sa nezachovali.

Cirkev babice aj naďalej kontrolovala a usmerňovala. Z vizitačného protokolu z roku 1749¹⁵ sa zachovali úplné záznamy o Užskej stolici. Vizitáciu

¹⁰ Pri Užskej stolici sme sa v jednotlivých fondoch a dokumentoch do 18. storočia s babicom či zmienkou o nej nestretli.

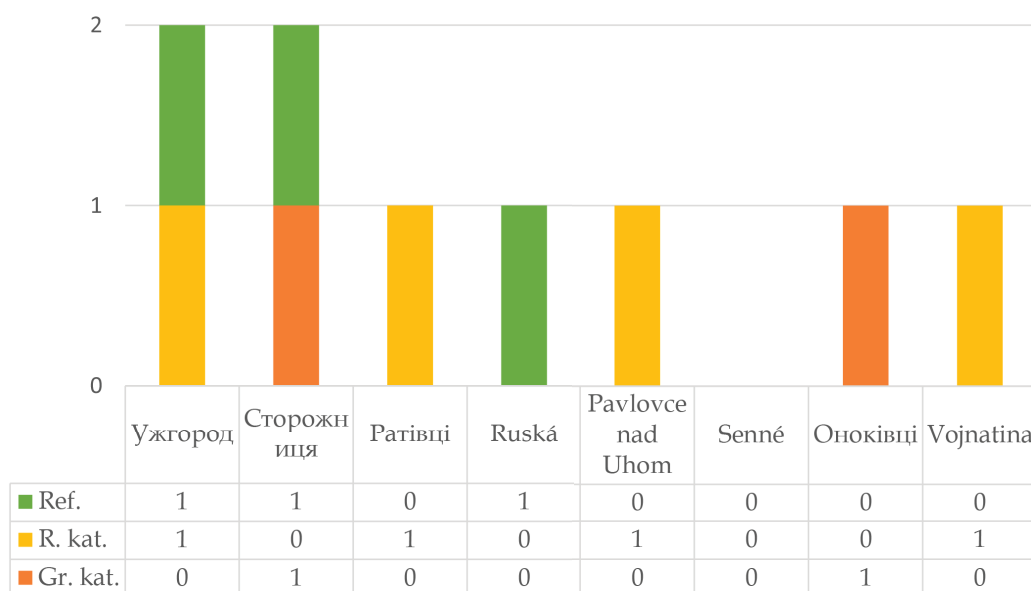
¹¹ BEŇUŠKOVÁ, Zuzana. Profesia pôrodných báb z kultúrno-historického aspektu. In Slovenský národopis, 1990, roč. 38, č. 1-2, s. 207.

¹² Školiace centrá vznikli v Prahe či Viedni. Neskôr (1770) aj na Trnavskej univerzite a po jej preložení v Pešti. Tieto lokality boli však veľmi vzdialené od Užskej stolice. Rovnako počet persón, ktoré ukončili štúdium v Trnave, mal skôr lokálny význam.

¹³ O Užskej stolici pozri ULIČNÝ, Ferdinand. Dejiny osídlenia Užskej župy. Prešov: Filozofická fakulta UPJŠ, 1995. 351 s.; HORVÁT, Adam. Popis Užskej stolice. Michalovce: Excel, 2010. 50 s.

¹⁴ Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár (Biskupský a Kapitulský archív Satumare, ďalej BKAS), f. Visitatio Canonica, Ungvar 1734. Protokol je datovaný k 30. júnu 1734.

¹⁵ BKAS, f. Visitatio Canonica, Ungvar 1746, pag. 1 - 104. Protokol vizitácie má uvedený rok 1746, rovnako k tomuto roku ho datuje archív. P. Zubko zverejnil podrobný vizitačný plán ciest. Podľa tohto itinerára vykonal biskup svoju cestu od 20. júna do 1. júla. 1749. V roku 1746 navštívil stolicu Heveš, Boršod a Abov. Porovnaj ZUBKO, Peter - ŽEŇUCH, Peter. Barkóciho vizitácia

Graf 1. Náboženské zloženie babíc vo vizitácii z roku 1734. (Zdroj: autor)

vykonával latinský biskup František Barkóci, ktorý mal v Užskej stolici svoje majetky. Protokol uvádza dáta k 192¹⁶ lokalitám. Tieto informácie poskytujú reprezentatívnejší obraz o rozšírení tohto povolania. Údaje sú ochudobnené o informácie, ktoré by bližšie charakterizovali osoby, neuvádza sa ani ich náboženstvo. Vizitácia uvádza reč obyvateľov dedín, z čoho usudzujeme, že dominantným jazykom bol rusínsky jazyk (výskyt v 126 lokalitách). Druhým najčastejšie používaným jazykom bola slovenčina (výskyt v 79 lokalitách), tretím maďarčina (výskyt v 57 lokalitách), v Užhorode sa používala aj nemčina. V piatich prípadoch nebola informácia o jazyku uvedená. Babice sa nachádzali v 57 lokalitách.¹⁷ Presný počet babíc nie je možné určiť pre všeobecné konštatovania vizitátora¹⁸. Mnohé babice naďalej nemali štátne skúšky, ako vyžadovali nariadenia kráľovskej rady. Keďže lekár nenavštevoval rodičky, sieť pôrodných asistentiek mala byť plne postačujúca pre pomery v Užskej stolici. Žiaľ, jej rozloženie nebolo rovnomerné. Priemerne vychádzali na jednu babicu až tri dediny, ale v severných–hornatých–častiach sa nachádzalo viac babíc ako v južných–rovinatých–častiach. Z protokolu vizitácie vyplýva, že dominantné jazykové prostredie bolo slovanské a v týchto lokalitách bol aj zvýšený výskyt babíc.

V roku 1770 bola prijatá rozsiahla zdravotnícka reforma–*Generale normativum in re sanitatis*.¹⁹ Prvá časť nového zákonníka sa venovala jednotlivým povolaniam. Prvý bod lekárom, druhý chirurgom, tretí farmaceutom. Babiciam bol venovaný

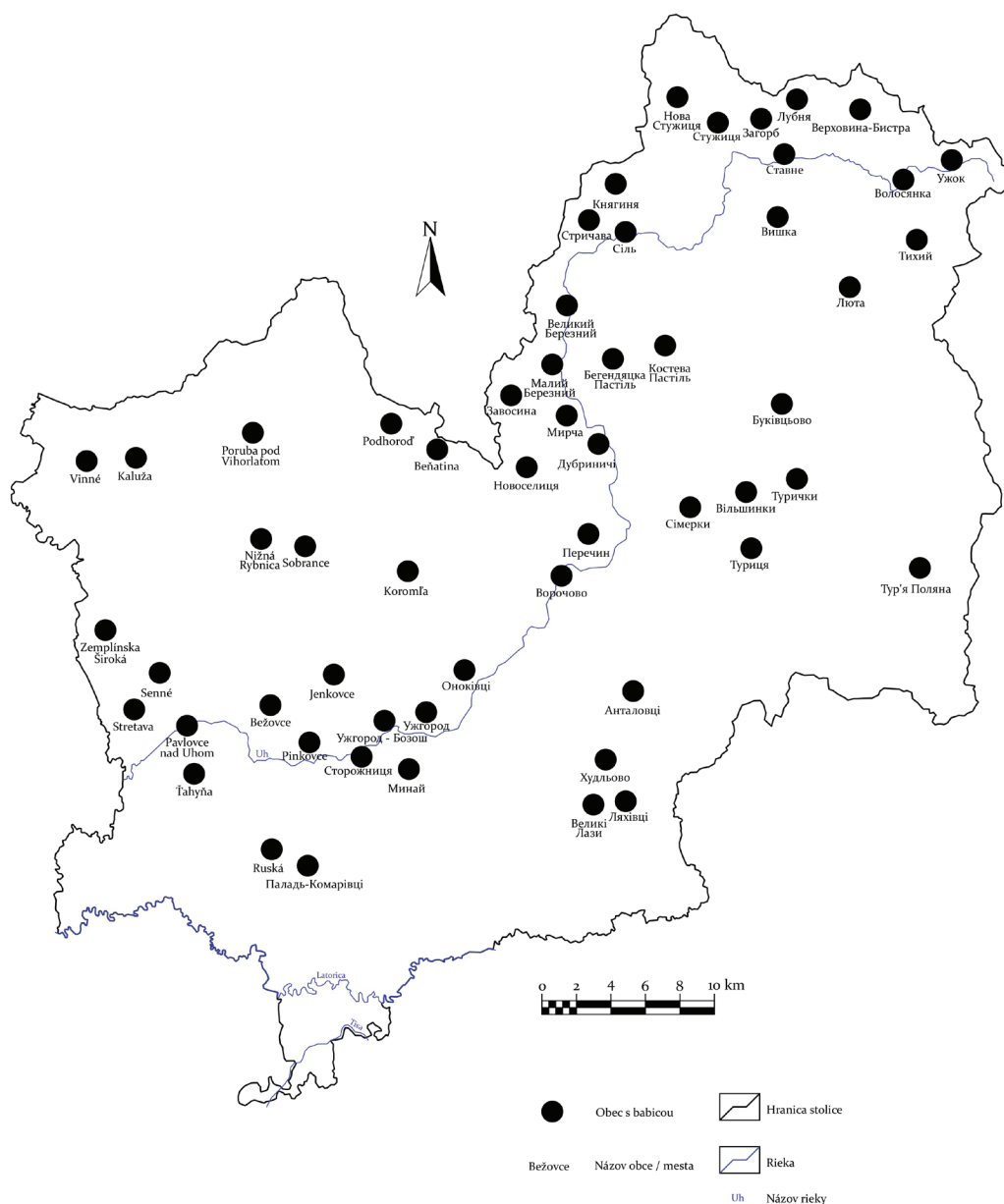
Šarišského archidiakonátu (1749). Rímskokatolíci, gréckokatolíci a evanjelici podľa latinskej vizitácie. Bratislava: Veda, 2017, s. 11–13.

¹⁶ Obce Jor a Darma, resp. Krášok a Rebrín sú v protokole uvedené spolu.

¹⁷ Lokality vyznačené na mapovej prílohe.

¹⁸ Protokol mal presne určenú štruktúru, babiciam sa venoval posledný bod, ktorý len konštatoval prítomnosť babice v danej lokalite.

¹⁹ LINZBAUER, Franciscus. Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae II. Budae: Typis Caesareo-Regiae Scientiarum Universitatis, 1852, s. 535–571.

Mapa 1. Sieť babíc Užskej stolice v roku 1749. (Zdroj: autor)

štvrťý bod, ktorý bol rozdelený do deviatich paragrafov. Záver tvorila prísaha babice.²⁰ Prvý paragraf konštatoval dôležitosť tohto povolania, a to zvlášť pre budúcnosť krajiny, preto zakazoval, aby sa babicami stávali neskúsené a nevzdelané osoby. Osoby, ktoré majú už dostatočnú prax, môžu ostať vykonávať svoje povolanie aj bez potrebného vzdelania. Druhý paragraf konštatoval potrebu zvýšiť počet pôrodných babíc. Ak sa dá, nech sa v každej dedine nachádza aspoň

²⁰ LINZBAUER, ref. 16, s. 544–545; BALÁZS, Péter. Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete I – II. Piliscsaba – Budapest: Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2007, s. 122–124.

jedna pôrodná asistentka. Tretí paragraf apeloval na svedomie žien, ktoré vykonávajú toto povolanie. Babice mali konať podľa kresťanskej morálky a pamätať si, že od ich činnosti závisia vždy dva životy. Štvrtý paragraf nabádal babice, aby zachovávali tajomstvá, ktoré im boli zverené, ale medzi sebou majú komunikovať a podeliť sa o skúsenosti. Tým, že si nebudú závidieť, pomôžu svojej službe, ako aj službe ostatných. Pri vykonávaní svojej činnosti by nemali používať slová či činy, ktoré vychádzajú z pover. V prípade ťažkých stavov majú svoju činnosť koordinovať s lekárom. Piaty paragraf ukladal babiciam za povinnosť pokrstiť dieťa, ak by bolo dôvodné podozrenie, že by tento krst nemohol vykonať kňaz pre zdravotný stav dieťaťa. Krst mal byť vykonaný úctivo, aby sa babica dôkladne postarala o duchovné spasenie dieťaťa. Šiesty paragraf zakazoval podávanie liekov, o ktorých nerozhodol lekár. Siedmy paragraf zakazoval potraty alebo akékoľvek praktiky usmrtenia plodu či prekazenia oplodnenia. Ako trest mohol byť uložený aj trest smrti. Lekárne boli nabádané, aby babiciam, ktoré by takto konali, nevydávali žiadne lieky. Ôsmy paragraf všeobecne konštatoval, že babica má byť primerane zaplatená. Deviaty paragraf uvádzal podmienky postupu pri kontrole babice. Babica mala byť preskúšaná pred lekárom, dbalo sa aj na štatút povolania babice ako pomáhajúcej profesie. Ak mala byť vypracovaná správa z kontroly babice, mala byť pripravená stoličným magistrátom alebo magistrátom slobodného kráľovského mesta, kráľovskou radou či zdravotníckym výborom. Babica mala pracovať výlučne vo svojej lokalite a jej dom mal byť označený tak, aby nebolo ťažké nájsť ho. Poslednou časťou bolo zloženie sľubu babice.

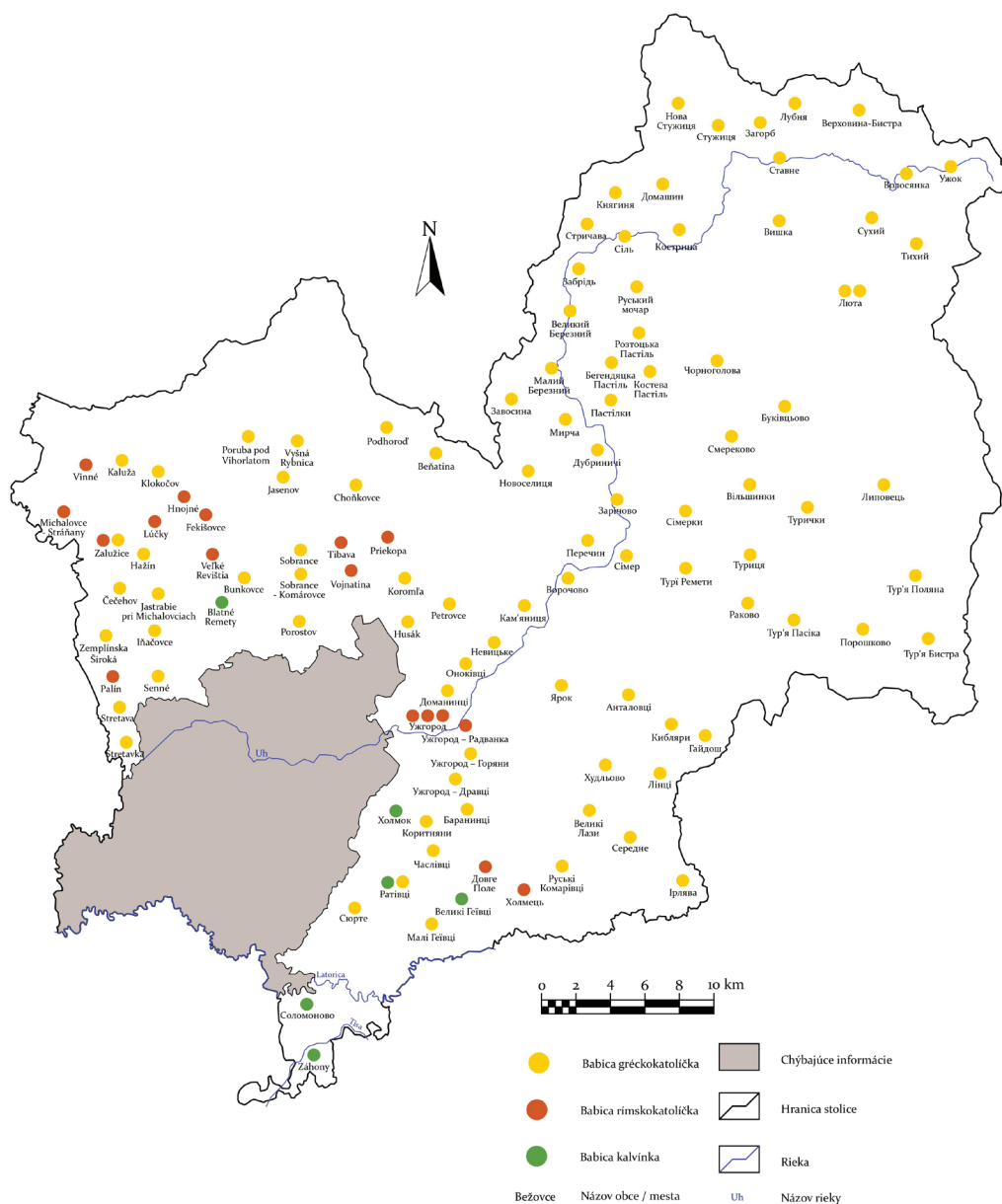
Každá babica musela vyznať túto formulu: „*Ego N. N. juro per Deum omnipotentem, et promitto me eo studio, et vigilantia officio meo perfuncturam esse, quae conscientiae Christianae regulis sit conformis. Nulli parturienti, ad quam vocata fuerim, officiis deero, eaque pro viribus ad praescriptam mihi tractandi normam ita institutam, ut damno proximi, quoad fieri possit, caveatur; aequali amore et pauperi, et diviti adstitura sum, easque, quas tractandas suscepi, non deseram, sed iis non interrupto studio invigilabo. Sic me Deus adjuvet, Sacro-Sancta Dei Parens Maria et Virgo sine labe concepta, omnesque Sancti Dei, Amen.*“²¹

Tento zákon upevnil základy zdravotnej starostlivosti. Na jeho báze sa rozšírila sieť babíc v celej Užskej stolici. Z prelomu rokov 1784 a 1785 sa nám zachoval súpis zdravotníckych povolaní—a teda aj babíc v službe.²² Nedostatkom súpisu sú rôzne zápisy podľa územného členenia stolice a absencia Kapušianskeho obvodu.²³ Je vidieť, že povolanie babice sa stalo vážnym a stoličné inštitúcie mu venovali patričný priestor. Každá lokalita mala určenú svoju babicu a mzdu,

²¹ Porovnaj LINZBAUER, ref. 16, s. 545. Voľný preklad: „Ja, M. M., prisahám pred všemohúcim Bohom a sľubujem, že budem vykonávať svoje povinnosti s dôslednosťou a náležitou pozornosťou, aby boli v súlade s kresťanským svedomím a zákonom. Pri každom pôrode, ku ktorému budem povolaná slúžiť, tak dodržiím všetky predpísané pravidlá a postupy, aby boli, pokiaľ je to možné, odstránené bezprostredné hrozby. S rovnakou láskou budem pomáhať chudobným, ako aj bohatým, nenechám ich osamote, koho prijmem do opatery, o toho sa dôkladne postarám. S pomocou Boha i najsvätejšej Matky Božej, požehanej Panny Márie, ako aj všetkých Božích svätých. Amen.“

²² ŠAZO, f. 4/6, inv. č. 67, pag. 1–18.

²³ Užská stolica bola rozdelená na obvody Hornoužský, Dolnoužský, Kapušiansky, Sobranecký.

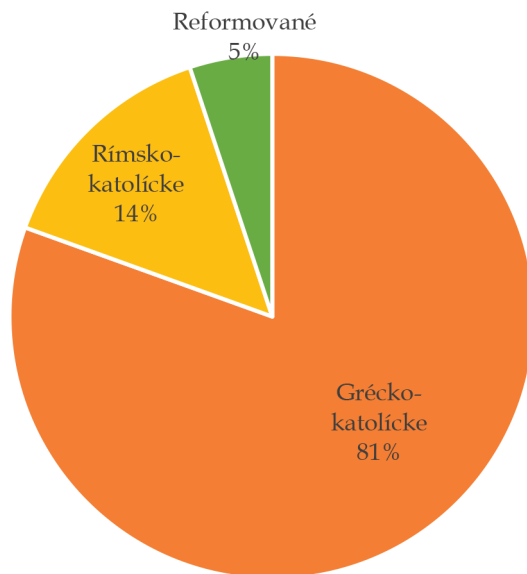

Mapa 2. Sieť babíc Užskej stolice v rokoch 1784 – 1758. (Zdroj: autor)

ktorú poberala. Diverzita vo finančnom krytí bola veľká. Suma sa hýbala od 6 po 24 denárov (v závislosti od lokality). Priemerný poplatok bol 13 denárov. Zo záznamov vyplýva, že finančné príjmy poberali babice, ktoré vyznávali rímsky katolicizmus.²⁴ Mnohé babice boli naďalej bez patričného vzdelania. Osoby, ktoré vykonávali toto povolanie, neboli výlučne z blízokých lokalít, niektoré babice pochádzali aj z oblasti Haliče a okolitých stolíc (Berežská, Zemplínska, Sabolčská). V oblasti Sereďnianskeho obvodu sú informácie o babiciach výrazne

²⁴ ŠAZO, f. 4/6, inv. č. 67, pag. 1-18.

obsiahlejšie. Okrem základných informácií ako meno, vek, dĺžka praxe a odmena za prácu sa spomínajú i jazyky, ktoré babica ovládala. Výlučne po slovensky rozprávali len babice Mária Beňočková (Benyocsky), ktorá vykonávala svoju službu v dedine Baranince (Баранинці) a pochádzala z Haliče, a Anna Zelcaniková (Zelczanik), ktorá slúžila v dedine Dravce (Ужгород-Дравці) a pochádzala z dediny Černoahlavi (Чорноголова).²⁵ Zo záznamov vyplýva, že výlučne po maďarsky hovorili len štyri babice, po maďarsky a slovensky hovorilo až šesť babíc. Jedna babica ovládala rusínsky a maďarsky jazyk a štrnásť ich hovorilo výlučne po rusínsky. Celkovo sa však informácia o jazykových kompetenciách zachovala len pri dvadsiatich siedmich babiciach.²⁶ Súhrnne sa v obvodoch Seredné (27), Užhorod (56) a Sobrance (35) nachádzalo 118 babíc. Najvyšší vek aktívnej babice bol sedemdesiat rokov, najmladšia mala dvadsaťosem rokov. Priemerný vek babíc bol 49,5 roka. Niektoré babice pomáhali svojim matkám-babiciam-už od detstva. Takýchto prípadov bolo najviac v oblasti Seredného. Babica Anna Zelcaniková (Zelczanik) uviedla, že ako babica slúži už tridsaťšesť rokov, pritom mala len štyridsaťštyri rokov, z čoho vyplýva, že už ako dieťa pomáhala pri pôrodoch. Od mladosti vykonávali svoju prax aj babice Sofia Cikiefová (Cikief), Eva Kobelašová (Kobelyas), Alžbeta Balogová (Balogh), Anna Lahocká (Lahoczka) a Anna Makoová (Mako).²⁷ Priemerná dĺžka praxe bola 15,5 roka. Najkratšia prax trvala jeden rok. Dominantným vierovyznaním babíc bol grécky katolicizmus.

Graf 2. Konfesionálna príslušnosť babíc podľa súpisu z roku 1783-1784. (Zdroj: autor)

Babice boli naďalej vo výraznejšom záujme cirkví, liturgické knihy obsahovali poučenie babíc. Zákonník udával všeobecnú latinskú verziu, tá sa postupne menila. Kňazi plnili úlohu dobrých pastierov, ktorí dbali na spásu svojich veriacich;

²⁵ ŠAZO, 4/6, inv. č. 67, pag. 10.

²⁶ ŠAZO, 4/6, inv. č. 67, pag. 8-11.

²⁷ ŠAZO, 4/6, inv. č. 67, pag. 8-11.

v ich pôsobnosti bolo aj oboznámiť babicu s vtedajšou právnou normou.²⁸ V liturgických knihách sa prísaha a poučenie babíc nachádzali len v knihách katolíckej cirkvi latinského obradu. Práca babice mala nadkonfesionálny charakter, lebo primárne išlo o úspešný pôrod. Poučenie babíc, ako aj prísaha babice zaväzovali k vykonaniu všetkých úkonov, ktoré súviseli s komplikáciami pri pôrode a malformáciami detí. Vtedy babica ako poučená osoba²⁹ vykonala krst dieťaťa bez ohľadu na náboženstvo rodičky. Obrad krstu mal najjednoduchšiu podobu, keďže išlo hlavne o spásu duše. Potrebné obrady vykonal následne až duchovný príslušnej konfesie. Informácie o tom, ako vykonať krst a posúdiť stav dieťaťa, bolo potrebné sprostredkovať babici, aby všetko správne pochopila a praktizovala, v reči, ktorej najlepšie rozumie. Na základe písomnosti usudzujeme, že dominantné postavenie v poučení mala katolícka cirkev latinského obradu. Rituál z roku 1815 platný pre celú Jágerskú arcidiecézu, teda aj na území Užskej stolice, obsahoval ponaučenia, ako aj prísahu babice v troch jazykoch – slovenskom, maďarskom a nemeckom. Slovenský text je preklad do bohemizovanej slovenčiny. Text používa podobný pravopis, aký používajú listy zo 17. a 18. storočia na východnom Slovensku.³⁰ Medzi základné znaky patrí zdvojené s namiesto š či v 18. storočí pretrvávajúci zápis foném j a v grafémami g a w. Hlásky č a ž sa tu zapisujú maďarskou grafikou – zložkami cs a zs. Špecifickým znakom je používanie grafémy y na zápis spojky i, ktorú napríklad bernolákovčina a ani štúrovčina nepoužívali.

Prísaha: „*Gá N. N. prisahám Bohu Wssechmohucimu, Blahoslaweneg Panni Marigi, y wsseckim Swatim Bozsim zse gá w Babskeg Sluzsbe mne zwereneg, a skrzewa mne prigateg pokrestanski, a dobrim Swedomim chcem pokracowati, Powinosti mogeg we wssech Prihodach werne a slussne zadostucsiniti, znamenite pak slibugem, zse ne len zsadneg negakim Spusobem obwzlasstne cso sa Potraceni Plodu, aneb Ditete doticse usskoditi nechcem, ale mnoho wiceg k tomu sa zawazugem, zse gak chudobneg, tak bohateg gednak ze wssecku mne mozsnu Pilnostu sluzsiti budem, a zse straniwa Krstu pocsas Potrebi na wsselike Pripadi widane negwisse Králewské, y Arci-Biskupske Urizeni docela zdrzsím, a werne wiplnim; tak mne Bozse pomáhag, Blahoslawena Panna Maria, wssickni Swati Bozsi, y to swate Ewangelium.*“³¹

²⁸ Znenie ponaučení pozri ZUBKO, Peter. 118. Poučenie babíc. In ŠKVARNA, Dušan – ŠOLTÉS, Peter (ved. red.) – DVOŘÁK, Pavel (red.). Na prahu modernej doby. Súmraak stavovskej, úsvit národno-občianskej spoločnosti. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IX. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2008, s. 305–307.

²⁹ Bežné osoby nemohli a ani nemali vykonať krst. Preto babica bola poučená, pri akých príležitostiach môže ona sama vykonať krst.

³⁰ SKLADANÁ, Jana. Slovná zásoba slovenčiny v minulosti a v súčasnosti (Kontakty s inými jazykmi). In Jazykovedné štúdie XXXII. Ed. Katarína Balleková, Ľubor Králik, Gabriela Múcsková. Bratislava: VEDA, 2015, s. 83–91.

³¹ Rituale Agriense, seu Formula agendorum in administratione sacramentorum, et caeteris ecclesiae publicis functionibus, jussu, et auctoritate Excellentissimi, Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini Stephani e liberis baronibus Fischer de Nagy-Szalatnya [...] novis curis editum, emendatum, et auctum. Budaë: Typis Regiæ Universitatis Pestanaë, 1815, s. 587–588.

Takéto znenie prísahy sa používalo aj na území Užskej stolice a bolo prvým v oficiálnom znení, ktoré bolo na danom území vydané v slovenskom jazyku.³² Bernolákovčina v tomto období nebola až taká rozšírená, preto je zrejme, že ide o formu jazyka používanú v regióne Jágerskej cirkevnej provincie.

Povolanie babice má úzky súvis s demografickým vývojom, ktorý sa odrazil vo veľkom náraste populácie, ako aj s etnicitou a dominantným náboženstvom v konkrétnom regióne. Babice v Užskej stolici pomohli rozvoju dedín. Práve tento populačný rast je v priamej úmere s nárastom počtu babíc v regióne. O svedomie, ako aj ich duchovné poučenie dbali kňazi, ktorí ich v povolaní zaviazali prísahou. Jazyková, ako aj konfesiónálna identita babíc bola súčasťou ich každodenného života. Jazyk konkrétnej osoby odráža ďalšiu kategóriu, ktorá bola neodmysliteľne spätá s obyvateľstvom regiónu Použia.

Pre pochopenie významu babice vo vzťahu k sídelnej každodennosti je potrebné chápať i jej význam vo vzťahu k iným osobám. Babice boli tie, ktoré v prípade nebezpečenstva života dieťaťa vykonali krst, ktorý mal osobitú podobu. Pri každom život ohrozujúcom prípade boli úkony odlišné. Aj v minulosti sa deti rodili s rôznymi nedostatkami, a preto variabilita ohrozenia i poškodenia bola presne vymedzená štatútmi, ktorými boli tieto osoby zviazané, že ak nastane určitý prípad, vykonajú konkrétne úkony. Cirkev vždy, a teda aj v tomto prípade, dbala na spásu duše. Ešte aj v 18. storočí museli byť nepokrstení a samovrahovia pochovaní mimo bežného priestoru cintorína. Možnosť krstiť dávala babici ďalší, tentoraz duchovný status, ktorý sa odrážal aj v osobitnej úcte voči takejto osobe. Babica vykonala vždy len najjednoduchšiu časť krstu, teda len liala vodu na dieťa. Ak dieťa prežilo, chýbajúce úkony doplnil kňaz ako pri bežnom krste, ale s tým, že sa vynechala časť s liatím vody. Pri babici sa nehľadelo na jej vierovyznanie, jej status bol v tomto prípade nadkonfesiónálny. Babica nemohla odmietnuť rodičku na základe jej náboženského presvedčenia či jej materiálneho postavenia. Takéto pravidlo zasahovalo do života babice aj v iných kontextoch. Bola povinná slúžiť nielen v časoch, keď jej to vyhovovalo, ale vždy, keď bola privolaná. Keďže bola zviazaná prísahou, jej nekonanie by znamenalo porušenie prísahy, teda ohrozenie svojej spásy. Z archívneho materiálu vyplýva, že sa nevyskytol prípad sťažovania sa na babicu. Takáto správa sa nezachovala ani v písomnostiach stolice či cirkvi.³³

Ďalej zo záznamov vyplýva, že niektoré babice sa priučili tomuto povolaniu vo svojej rodine. Keďže tieto babice udávajú, že svoje povolanie vykonávajú už od detstva, je logické, že sa učili od svojich príbuzných. Povolanie babice bolo v Uhorsku výlučne ženskou záležitosťou. Tieto ženy si navzájom pomáhali a odovzdávali si svoje vedomosti, zručnosti a skúsenosti. Keďže činnosť babice bola spojená s finančným ziskom, nebolo žiaduce, aby jej rodina prišla o zdroj financií. Preto už mladé dievčatá boli od detstva vedené k tomuto povolaniu. Význam tejto stránky odzrkadľuje aj to, že niektoré babice vykonávali svoju činnosť aj vo

³² Ostrihomska arcidieceza používala svoj rituál, tento bol používaný výlučne na území Jágerskej arcidiecezy.

³³ ŠAZO, f. 4., ŠAZO, f. 151 Правління Мукачівської греко-католицької єпархії, м. Ужгород (Vedenie Mukačevskej gréckokatolíckej eparchie, mesto Užhorod), BKAS, f. Acta antiqua.

vysokom veku. Najstaršie babice mali sedemdesiat rokov, čo poukazuje na vekovú neohraničenosť výkonu povolania. Ďalšie babice začali svoje povolanie vykonávať okolo štyridsiatky. Ak si tieto údaje zosumarizujeme, zistíme, že ak štyridsaťročná babica začína v tomto veku pôsobiť, jej vzdelávanie sa muselo začať už v mladom veku. Isté je, že aj štyridsaťročná babica brávala so sebou svoju dcéru či neter na výpomoc či ako sprievod. Tieto mladé dievčatá mali približne od desať do dvadsať rokov. Ak babica pracovala do svojej sedemdesiatky, jej učnica mala práve okolo štyridsať rokov, keď už namiesto svojej učiteľky začala vykonávať svoju prax. Babice poväčšine pochádzali z autochtónneho prostredia obce či mesta. Ponaučenia babíc poukazujú na vysoké požiadavky na vzdelanie babice skôr v duchovnej rovine. Musela ovládať základy krstnej náuky, ako aj náuky týkajúcej sa špecifických situácií pri pôrodoch. Krstná náuka upravovala priebeh krstu babicom, ak sa narodili siamské dvojčatá či ak bol pôrod výrazne ťažký a hrozilo, že neprežije matka ani dieťa. Ak nastal spontánny potrat, úlohou babice bolo posúdiť, či takéto dieťa má prijať krst; práve babice ho mali aj vykonať. Ich vzdelanie bolo špecifické, po generácie odovzdávané a miestnymi duchovnými i preverované.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archívy:

Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár, f. Acta antiqua.

Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár, f. Visitatio Canonica

Державний архів Закарпатської області-ДАЗО, f. 151 Правління Мукачівської греко-католицької єпархії, м. Ужгород.

Державний архів Закарпатської області-ДАЗО, f. 4 Наджупан Ужанської жупи, м. Ужгород

Publikované pramene:

HORVÁT, Adam. Popis Užskej stolice. Michalovce: Excel, 2010.

HUNTER, William. Anatomia uteri humani gravidi tabulis illustrata. Birminghamiae: Excudebat Joannes Baskerville-Londini: Prostant apud S. Baker, T. Cadell, D. Wilson, T. Nichol, et J. Murray, 1774.

LINZBAUER, Franciscus. Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae II. Budae: Typis Caesareo-Regiae Scientiarum Universitatis, 1852.

PORTER, Roy. Dějiny medicíny od starověku po současnost. Praha: Prostor, 2013.

Rituale Agriense, seu Formula agendorum in administratione sacramentorum, et caeteris ecclesiae publicis functionibus, jussu, et auctoritate Excellentissimi, Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini Stephani e liberis baronibus Fischer de Nagy-Szalatnya [...] novis curis editum, emendatum, et auctum. Budae: Typis Regiae Universitatis Pestinae, 1815.

SPELLIE, William. A Treatise on the Theory and Practice of Midwifery. London: Printed for D. Wilson, 1752.

ZUBKO, Peter. 118. Poučenie babíc. In ŠKVARNA, Dušan - ŠOLTÉS, Peter (ved. red.) - DVORÁK, Pavel (red.). Na prahu modernej doby. Súmrak stavovskej, úsvit národno-občianskej spoločnosti. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IX. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2008, s. 305-307.

Monografie a zborníky ako celok:

- BALÁZS, Péter. Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete I-II. Piliscsaba-Buda-pest: Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2007.
- DUIN, Nancy-SUTCLIFF, Jenny. História medicíny od praveku do roku 2020. Bratislava: Slovart, 1997.
- HÁJEK, Zdeněk et al. Porodnictví. Praha: Grada, 2014.
- JUNAS, Ján - BOKESOVA-UHEROVÁ, Mária. Dejiny medicíny a zdravotníctva. Martin: Osveta, 1985.
- ŠUŠKA, Pavel et al. Vybrané kapitoly z gynekológie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017.
- ULIČNÝ, Ferdinand. Dejiny osídlenia Uzskej župy. Prešov: Filozofická fakulta UPJŠ, 1995.
- ZUBKO, Peter - ŽEŇUCH, Peter. Barkóciho vizitácia Šarišského archidiakonátu (1749). Rímskokatolíci, gréckokatolíci a evanjelici podľa latinskej vizitácie. Bratislava: Veda, 2017.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- BEŇUŠKOVÁ, Zuzana. Profesia pôrodných báb z kultúrno-historického aspektu. In Slovenský národopis, 1990, roč. 38, č. 1-2, s. 205-214.
- SKLADANÁ, Jana. Slovná zásoba slovenčiny v minulosti a v súčasnosti (Kontakty s inými jazykmi). In Jazykovedné štúdie XXXII. Ed. Katarína Balleková, Ľubor Králik, Gabriela Múcsková. Bratislava: VEDA, 2015. s. 83-91.
- TINKOVÁ, Daniela. Tělo, obraz duše. „Katechismy zdraví“ a dietetické příručky přelomu 18. a 19. století jako pramen k dějinám těla a tělesnosti. In LENDEROVÁ, Milena - HANULÍK, Vladan - TINKOVÁ, Daniela (eds). Dějiny těla. Prameny, koncepty, historiografie. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013, s. 111-129.

Počet slov: 4214

Počet znakov vrátane medzier: 29 303

Príloha 1. Súpis babíc slúžiacich v období 1. novembra 1783 do 1. novembra 1784 na území Užskej stolice.¹

P. č.	Lokalita	Meno	Náboženstvo	Vek	Prax	Poplatok
01	Beňatina	Mária Csicsulyka	Gréckokatolícke	42	4	9
02	Blatné Remety ²	Elizabeth Dzuriova	Reformované	54	8	12
03	Bunkovce	Eva Szadnyicsarka	Gréckokatolícke	43	12	12
04	Čečehov	? Hagarika	Gréckokatolícke	55	1	18
05	Fekišovce	Alžbeta ?	Rímskokatolícke	50	8	12
06	Hažín	Helena Ferdovka	Gréckokatolícke	50	5	18
07	Hnojne	Eva Nenyoka	Rímskokatolícke	46	3	12
08	Husák	Helena Andrejová	Gréckokatolícke	40	8	6
09	Choňkovce	? Haffa	Gréckokatolícke	44	1	12
10	Iňačovce	? Csickanya	Gréckokatolícke	50	3	18
11	Jasenov ³	Márria Motyanya	Gréckokatolícke	50	1	12
12	Jastrabie pri Michalovciach	? Szabovka	Gréckokatolícke	60	3	18
13	Kaluža	Mária Dankova	Gréckokatolícke	44	6	12
14	Klokočov ⁴	Mária Hudakova	Gréckokatolícke	40	12	12
15	Koromľa	Anna Fetyszazka	Gréckokatolícke	50	5	15
16	Lúčky	? Turocska	Rímskokatolícke	60	16	18
17	Michalovce – Stráňany ⁵	? Blicsarova	Rímskokatolícke	50	4	18
18	Palín	? Polycsanya	Rímskokatolícke	50	2	18
19	Petrovce	Barbora Alexova	Gréckokatolícke	57	16	6
20	Podhorod'	Mária Balyombics	Gréckokatolícke	40	4	9
21	Porostov ⁶	Helena Kudranya	Gréckokatolícke	50	12	12
22	Poruba pod Vihorlatom	Anna Baliova	Gréckokatolícke	50	20	12
23	Priekopa ⁷	Anna Csicsvanya	Rímskokatolícke	40	3	15
24	Senné	? Hankovszka	Gréckokatolícke	52	5	29
25	Sobrance ⁸	Mária Prebesacs	Gréckokatolícke	48	1	12
26	Sobrance – Komárovce	Mária Szemka	Gréckokatolícke	50	12	12

¹ ŠAZO, 4/6, inv. č. 67, pag. 1-18.

² Slúži aj v Blatnej Polianke.

³ Slúži aj v dedine Baškovce.

⁴ Slúži aj v dedine Kusín.

⁵ Slúži aj v dedine Vrbovec, ktorá bola taktiež včlenená do Michaloviec.

⁶ Slúži aj v dedinách Kristy a Svätuš.

⁷ Slúži aj v dedine Koňuš.

⁸ Slúži aj v dedine Ostrov.

27	Stretava	? Hamsa	Gréckokatolícke	60	21	18
28	Stretavka	? Kondásova	Gréckokatolícke	48	4	18
29	Tibava	Mária Spisacska	Rímskokatolícke	50	13	18
30	Veľké Revištia ⁹	Anna Kondáska	Rímskokatolícke	52	8	12
31	Vinné ¹⁰	? Dzuricskanya	Rímskokatolícke	60	8	18
32	Vojnatina	Elizabeth Tkacska	Rímskokatolícke	60	20	15
33	Vyšná Rybnica ¹¹	Anna Labejka	Gréckokatolícke	44	1	12
34	Záhony	Manželka Andreja Demecz	Reformované	56	4	17
35	Zalužice (malé)	? Rusznakova	Gréckokatolícke	40	6	18
36	Zalužice (Veľké)	? Szotacska	Rímskokatolícke	50	3	18
37	Zbudza ¹²	? Mlinarka	Gréckokatolícke	48	8	18
38	Zemplínska Široká ¹³	? Bezunka	Gréckokatolícke	58	1	18
39	Анталовці	Mária Szemko	Gréckokatolícke	43	22	17
40	Баранинці	Mária Benyocsky	Gréckokatolícke	47	8	24
41	Бегендяцка Пастіль	Mária Szczova	Gréckokatolícke	40	10	6
42	Буківцьово	Barbora Reska	Gréckokatolícke	30	6	6
43	Великий Березний	Anna Bohonkuya	Gréckokatolícke	70	30	6
44	Великі Геївці	Elizabeth Magai	Reformované	64	22	12
45	Великі Лази	Anna Lahoczka	Gréckokatolícke	46	*14	17
46	Верховина-Бистра	Anna Kusikova	Gréckokatolícke	50	11	6
47	Вишка	Eva Vorkula	Gréckokatolícke	40	10	6
48	Вільшинки	Anna Olexova	Gréckokatolícke	50	20	6
49	Волосянка	Mária Goczko	Gréckokatolícke	45	20	6
50	Ворочово	Anna Labics	Gréckokatolícke	50	26	6
51	Гайдош	Itmma Vasulya	Gréckokatolícke	45	14	17
52	Довге Поле	Mária Teroszky	Rímskokatolícke	53	19	18
53	Доманинці	Anna Pariska	Gréckokatolícke	58	30	6
54	Домашин	Mária Boklunyka	Gréckokatolícke	50	30	6
55	Дубриничі	Elizabeth Alesova	Gréckokatolícke	40	20	6

⁹ Slúži aj v Blatných Revištiach.

¹⁰ Slúži aj v dedine Banka, ktorá bola včlenená do obce Vinne.

¹¹ Slúži aj v dedine Vyšné Remety.

¹² Slúži aj v dedine Trnava pri Laborci.

¹³ V zázname uvedené Rebrín a Krášok, dnes spojené do jednej dediny – Zemplínska Široká.

¹⁴ Nie je uvedený počet rokov len konštatovanie, že prax vykonáva od dieťaťa (ab infantia).

56	Забрідь	Anna Krivanya	Gréckokatolícke	50	8	6
57	Завосина	Mária Jurkova	Gréckokatolícke	50	5	6
58	Загорб	Anna Gasika	Gréckokatolícke	50	20	6
59	Зарічово	Helena Szopak	Gréckokatolícke	40	7	6
60	Ірлява	Helena Telyjan	Gréckokatolícke	49	16	17
61	Кам'яниця	Helena Maritska	Gréckokatolícke	70	30	6
62	Кибляри	Tega Gedacka	Gréckokatolícke	42	21	17
63	Княгиня	Mária Vallulinska	Gréckokatolícke	30	3	6
64	Коритняни	Anna Szeman	Gréckokatolícke	43	16	17
65	Костева Пастіль	Anna Gulyás	Gréckokatolícke	46	16	6
66	Кострина	Helena Bibavská	Gréckokatolícke	48	1	6
67	Липовець	Mária Ivanova	Gréckokatolícke	50	16	6
68	Лінці	Helena Gansfika	Gréckokatolícke	42	16	17
69	Лубня	Mária Janicskova	Gréckokatolícke	45	4	6
70	Люта	Mária Dokanits	Gréckokatolícke	31	6	6
71	Люта	Mária Holyak	Gréckokatolícke	30	4	6
72	Малий Березний	Anna Markanicska	Gréckokatolícke	60	2	6
73	Малі Геївці	Anna Harangozó	Gréckokatolícke	55	16	17
74	Мирча	Helena Legova	Gréckokatolícke	40	2	6
75	Невицьке	Anna Sandor	Gréckokatolícke	70	9	6
76	Нова Стужиця	Mária Pataka	Gréckokatolícke	40	8	6
77	Новоселиця	Anna Potacskova	Gréckokatolícke	50	19	6
78	Оноківці	Anna Kanálos	Gréckokatolícke	40	8	6
79	Пастілки	Anna Kovacs	Gréckokatolícke	60	15	6
80	Перечин	Mária Bandurka	Gréckokatolícke	50	20	6
81	Порошково	Pelagia Kosznalya	Gréckokatolícke	60	15	6
82	Раково	Mária Resztulya	Gréckokatolícke	40	13	6
83	Ратівці (malé)	Barbora Joszay	Reformované	44	7	12
84	Ратівці (veľké)	Barbora Toth	Gréckokatolícke	53	12	12
85	Розтоцька Пастіль	Anna Vaszilyova	Gréckokatolícke	50	6	6
86	Руський мочар	Mária Lakhulicska	Gréckokatolícke	42	10	6
87	Руські Комарівці	Pelagia Vasiomczo	Gréckokatolícke	52	16	17
88	Середне	Mária Antaloczy	Gréckokatolícke	47	30	17
89	Сіль	Anna Danczko	Gréckokatolícke	46	28	17
90	Сімер	Anna Bardnik	Gréckokatolícke	60	5	6
91	Сімерки	Eva Havrilova	Gréckokatolícke	28	7	6
92	Смереково	Anna Hriskulya	Gréckokatolícke	50	20	6

93	СОЛОМОНОВО	Manželka Mikuláša Boczki	Reformované	50	8	17
94	Ставне	Zajdula Begeńicska	Gréckokatolícke	40	8	6
95	Стричава	Anna Szkurda	Gréckokatolícke	50	10	6
96	Стужиця	Mária Hriczova	Gréckokatolícke	50	8	6
97	Сухий	Anna Barta	Gréckokatolícke	60	12	6
98	Сюрте	Mária Kovacs	Gréckokatolícke	49	25	12
99	Тихий	Barbara Barkova	Gréckokatolícke	40	20	6
100	Туриця	Mária Hladen	Gréckokatolícke	40	13	6
101	Турички	Helena Kondaka	Gréckokatolícke	40	9	6
102	Турі Ремети	Mária Hablen	Gréckokatolícke	46	2	6
103	Тур'я Бистра	Anna Hajcsakova	Gréckokatolícke	50	16	6
104	Тур'я Пасіка	Barbora Kongekova	Gréckokatolícke	50	10	6
105	Тур'я Поляна	Mária Braskova	Gréckokatolícke	60	14	6
106	Ужгород	Anna Nagy	Rímskokatolícke	70	30	24
107	Ужгород	Mária Sustı	Rímskokatolícke	58	12	24
108	Ужгород	Mária Samak	Rímskokatolícke	50	1	24
109	Ужгород – Горяни	Eva Kobelyas	Gréckokatolícke	52	*15	17
110	Ужгород – Дравці	Anna Zelczanik	Gréckokatolícke	44	36	12
111	Ужгород – Радванка	Anna Mako	Rímskokatolícke	57	*16	18
112	Ужок	Mária Fedorova	Gréckokatolícke	50	15	6
113	Холмець	Elizabeth Balogh	Rímskokatolícke	52	*17	17
114	Холмок	Anna Daroczy	Reformované	52	30	12
115	Худльово	Sofia Cikief	Gréckokatolícke	57	*18	17
116	Часлівці	Mária Szmotos	Gréckokatolícke	46	3	12
117	Чорноголова	Barbara Fedorova	Gréckokatolícke	36	6	6
118	Ярок	Mária Sztayenszka	Gréckokatolícke	51	16	17

¹⁵ Nie je uvedený počet rokov len konštatovanie, že prax vykonáva od dieťaťa (ab infantia).

¹⁶ Nie je uvedený počet rokov len konštatovanie, že prax vykonáva od dieťaťa (ab infantia).

¹⁷ Nie je uvedený počet rokov len konštatovanie, že prax vykonáva od dieťaťa (ab infantia).

¹⁸ Nie je uvedený počet rokov len konštatovanie, že prax vykonáva od dieťaťa (ab infantia).